Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE OG LOKALHISTORIE
UDGIVET AF DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

FORTID OG NUTID

BIND XX . HEFTE 6 . SIDE 361—394 . KØBENHAVN 1959

UDSENDT PÅ DANSK HISTORISK FÆLLESFORENINGS
50 ÅRS DAG DEN 19. OKTOBER 1959

FORTID OG NUTID

udgives af Dansk historisk Fællesforening under redaktion af museumsinspektør, cand. mag. *Peter Michelsen*, Nationalmuseets 3. afd., København K., og under medvirken af *Johan Hvidtfeldt* og *Roar Skovmand*. Tidsskriftet udkommer normalt to gange årligt. Ved henvendelse til foreningens ekspedition, adr. museumsdirektør *Jørgen Paulsen*, Frederiksborg slot, Hillerød, kan alle medlemmer af foreninger under Dansk historisk Fællesforening få Fortid og Nutid til en favørpris af 10,00 kr. plus porto (bogladepris 16,00 kr.) pr. årgang. Bidrag til tidsskriftet samt bøger, der ønskes anmeldt deri, bedes sendt til redaktøren.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING
TRYK: NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKIÆR) KØBENHAVN

Dansk Historisk Fællesforenings Grundlæggelse

Nogle erindringer af Fællesforeningens første sekretær

Af *Knud Fabricius*

En dag i vinteren 1908-09 kom professor Camillus Nyrop op til mig i det gamle Rigsarkiv, hvor jeg den gang gjorde tjeneste som volontør. Han fortalte mig, at der i november havde været et møde i »Østifternes historisk-topografiske Selskab«, hvor rigsarkivar V. A. Secher havde foreslået, at man i Danmark skulle søge oprettet en lignende fællesorganisation for al historisk forskning, både den officielle og den private, som man i Tyskland længe havde haft det i den bekendte »Gesammtverein der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine«. Nu var man i »Østifterne«, hvis formand Nyrop selv var, ifærd med det fornødne forarbejde og en undersøgelse af, hvor udbredt ønsket om en dansk »Fællesforening« måtte være; han opfordrede mig til at deltage i dette arbejde under den forudsætning, at jeg – hvis planerne virkeliggjordes – skulle indtræde i en kommende bestyrelse som sekretær.

Jeg stod i første øjeblik noget usikker over for denne henvendelse fra prof. Nyrops side. Jeg var to år tidligere blevet dr. phil. og var året i forvejen vendt tilbage fra en flerårig udenlandsrejse med min hustru; jeg havde stiftet familie og var derfor fuldt optaget af at sikre mig eksistensen for nu- og fremtid. Arbejdet i Rigsarkivet frembød visse fremtidsudsigter, men var ulønnet. De øjeblikkelige behov måtte derfor dækkes ved undervisning, foredragsvirksomhed og literært forfatterskab. Det sidste skulle helst være af en sådan karakter, at det var kvalificerende for fremtiden, være sig inden eller uden for Rigsarkivet. En virksomhed som den, der bødes mig inden for en kommende »Dansk Historisk Fællesforening«, var ikke alene ulønnet, men ville næppe heller blive regnet for nogen speciel kvalifikation ved en embedsansættelse.

På den anden side var der noget, der lokkede mig ved prof. Nyrops tilbud. Jeg havde fra barnsben gennem min afstamning sans for folkelig historie, og jeg var – som allerede min deltagelse i Folkeuniversitetsvirksomheden viste – klar over betydningen af at bygge broer mellem hovedstaden og landet, samt mellem videnskaben og den folkelige forskning. Og siger en ung mand ikke nødigt nej, når en opgave tilbyder sig, som ligger inden for hans vingefang? Her tilbød sig desuden en mulighed for

at komme i forbindelse med en stor skare interesserede mennesker over hele landet, til at indhøste megen erfaring og måske til gengæld plante en lille blomst her og der. Men det, som gjorde udslaget i mine overvejelser, tror jeg nok, var den mand, som stillede opfordringen til mig.

Camillus Nyrop, der var blevet titulær professor for sin omfangsrige og fortjenstfulde forskning i vore købstæders, særlig håndværkets og lavenes historie, var økonomisk uafhængig og stod derfor uden for embedsmandsklassen. Han levede i et lykkeligt, men barnløst ægteskab og ofrede sig helt for ideelle interesser, f.eks. den sønderjyske sag. Den lille, grå mand – han nærmede sig alderdommen – var ikke nogen spirituel forsker og fremkastede ikke nye originale vuer over sin videnskab. Men han var en sejg og grundig arbejder, og han var et fint, redeligt og uegennyttigt menneske. Der udstrålede af hans skikkelse noget tillidvækkende; der var høj luft om ham. Jeg slog til og sagde ja til at være med til at arbejde på DHF's oprettelse.

Man taler ofte om et »længe« eller »dybt følt savn«. Man skulle næsten tro, der var tale om et sådant, når man ser, hvor godt Scehers tanke slog an, og hvor let det gik med at få foreningen grundlagt. Navnlig da den blev bakket op af hovedstadens faglige historiske foreninger og institutioner, der med een undtagelse – Nationalmuseets første afdeling under Sophus Müller – alle stillede sig bag den. Dette måtte vække tillid hos provinsens organisationer, hvad der var vigtigt, da det først og fremmest var af hensyn til dem, Secher havde fremsat sin plan. De historiske amtsfund var 1908 endnu i deres begyndelse; der fandtes kun 12 af dem, de fleste i Jylland. Højskolen, navnlig Askov under Ludv. Schrøder, havde givet stødet til den førstes opståen, Historisk Samfund for Ribe Amt, og fra Ribeårbogen stammer den del af Fællesforeningens formålsartikel, der siger, at den skal tjene »til Oplivelse af den historiske Sans«, mens den anden del – »til Fremme af dansk historisk Forskning« – er af københavnsk oprindelse. By og land, faglige og ikke-faglige kræfter har således rakt hinanden hånden for at bestemme, hvad der skulle være den nye forenings formål.

I foråret 1909 udarbejdede så et syvmandsudvalg, der var nedsat af en halv snes historiske foreninger og institutioner, et udkast til foreløbige love for en »Fællesforening«, og dette udkast udsendtes til ialt 12 foreninger og 19 institutioner med anmodning om at slutte sig til den nye forening, eventuelt på betingelse af ændringer i disse love. 19. oktober 1909 blev Fællesforeningens stiftelsesdag. Der mødte da i Kunstindustrimuseet repræsentanter for 13 foreninger, 11 museer, 7 arkiver samt Generalstaben, der alle var gået ind på planen om den nye organisation og med få ændringer sluttede sig til det omsendte lovudkast. Ifølge dette ville man »paa dansk eller tidligere dansk Omraade« samvirke »i historisk, topografisk, arkæologisk og folkloristisk Retning«. Dette skulle ske,

dels ved at fremme fællesforetagender, der oversteg de enkelte foreningers kræfter, og med råd og dåd støtte de enkelte foreninger i at løse deres opgaver, dels ved at afholde foredrags- og diskussionsmøder. Alle emner skulle drøftes på offentlige møder, der afholdtes mindst en gang hvert andet år; på disse møder skulle der også holdes oplysende foredrag med påfølgende diskussioner og foretages fællesudflugter til historisk-interessante steder i omegnen. Til disse møder havde en repræsentant fra hver af de foreninger eller institutioner, der var medlemmer af Fællesforeningen, adgang og stemmeret, men desuden kunne »enhver Interesseret« (mand eller kvinde) tage del deri. Repræsentanterne valgte et forretningsudvalg, bestående af en formand og fire medlemmer, der selv fordelte stillingerne som næstformænd, kasserer og sekretær mellem sig. Som medlemskontingent fastsattes for foreninger 2½ % af deres årlige medlemsbidrag, dog ikke over 30 kr., medens institutioner (arkiver, biblioteker og museer) betalte 10 kr. i årligt kontingent.

Da Dansk Historisk Fællesforenings grundlov var vedtaget, skred man til valg af dens første forretningsudvalg. Det kunne have ligget nær at vælge den mand til formand, der havde givet stødet til Fællesforeningens oprettelse, og som også i den følgende tid viste sin interesse for den ved at fremkomme med forslag om dens virksomhed, altså rigsarkivar V. A. Secher. Når dette ikke skete, var grunden først og fremmest den selverkendelse, der fik ham til at afslå opfordringen. Secher var en højtbegavet videnskabsmand og fremragende administrator, men tillige en vanskelig omgængelig mand. Man vidste om hans virksomhed i Rigsarkivet, at han bedre forstod at revse, end at rose, og at hans tilhængere derinde var færre end de fem retfærdige i Sodoma og Gomorra. Det almindelige ønske i forsamlingen var, at professor Nyrop, der havde båret så meget af byrden ved Fællesforeningens fødsel og var almindelig agtet og vellidt, skulle påtage sig også denne byrde. Nyrop vægrede sig længe, dels med henvisning til sin alder, dels til, at han som privatier skulle have mindre autoritet over for myndighederne. Endelig lod han sig overtale, på betingelse af, at valget kun skulle gælde for et år (det blev i virkeligheden til to). Til de øvrige stillinger i forretningsudvalget valgtes højskoleforstander Dissing, doktorerne Fabricius og Mackeprang samt stiftamtmand Stemann, af hvilke den første og den sidste siden blev næstformænd, Fabricius sekretær og Mackeprang kasserer. Man bestemte endelig, at det første offentlige møde skulle finde sted på jysk grund, om muligt i 1910. Det skulle imidlertid vise sig umuligt at realisere det før i 1911.

Rytteren var nu sat i sadlen; det skulle vise sig, om han kunne ride. Prof. Nyrop udviklede i den korte tid, han var formand, et stærkt initiativ. Han grundlagde de små hefter »Meddelelser fra Dansk Historisk Fællesforening«, der i stort tal sendtes ud til medlemmerne, og som navnlig sigtede på hjælp for lokalforskerne. Heri skrev Secher om, hvorledes man

skulle fortegne herregårdsarkiver, Axel Olrik om undersøgelser af stednavne og dialekter, Chr. Axel Jensen og Jørgen Olrik om beskrivelser af bøndergårde og folkedrager og Mackeprang om døbefonte. Til artiklerne knyttede sig spørgeskemaer og mønsterkort for at gøre anvisningerne samtidigt populære og eksakte. En anden opgave, som Camillus Nyrop fik løst, var (gennem sekretæren) at lade udarbejde en systematisk ordnet indholdsfortegnelse over amtsårbøgernes hidtil udkomne indhold. Endelig har Nyrop fortjenesten af at have fremkaldt den »Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier« af arkivar S. Nygård, der er blevet forbilledlig og den dag i dag er stærkt efterspurgt.

Den nye forenings medlemmer fik herved et stærkt indtryk af, at de ikke var glemte. Men at der også blandt de unge forskere i hovedstaden var en betydelig interesse for den nye skabning, viser de ovenfor nævnte museumsmænds navne. Dette er ikke vanskeligt at forstå. Det er allerede nævnet, at Nationalmuseets 1ste Afdeling savnedes blandt Fællesforeningens medlemmer, og det samme gælder om »Oldskriftselskabet«, hvis »Aarbøger«, der redigeredes af Soph. Müller, i overvejende grad beskæftigede sig med forhistorisk arkæologi. Soph. Müller besvarede en noget senere henvendelse fra Fællesforeningen om at indtræde med et rent afslag. Oldskriftselskabet var i sin organisation helt forskellig fra den nye Fællesforening; det havde således ikke lokalforeninger, men enkeltpersoner til medlemmer; men fælles for de to var et folkeligt præg (Oldskriftselskabet bestod således til dels af ikke-fagmænd), og de historiske udflugter, som Fællesforeningen havde sat på sit program, mindede om Oldskriftselskabets arkæologiske ekskursioner. Selv om Fællesforeningen aldrig blev opfattet som noget nyt oldskriftselskab for museets anden afdeling, gav den medarbejderne ved denne afdeling lejlighed til en beslægtet virksomhed med den, første afdelings personale allerede udøvede.

Hvorom alting er, kunne Fællesforeningen glæde sig ved en særlig sympati fra direktør Mackeprangs og hans medarbejderes (thi her var ikke tale om undergivnes) side. Mens Mackeprang, som den skeptiker han var, advarede mod at vente sig altfor store resultater af den nye organisation[1], var hans unge inspektører mere optimistiske. Blandt dem træder navnlig Chr. Axel Jensen og Jørgen Olrik i forgrunden. Den første af disse blev hele livet igennem en af Fællesforeningens bedste støtter. Men også uden for arkæologernes kreds viste der sig tilslutning. Fra sprogmændene kom den unge Brøndum-Nielsen og højskolens største videnskabsmand, dr. Marius Kristensen (i Askov), landsarkivarerne Hornemann og Saxild repræsenterede de literære kilder for historien. Men navnlig lod nu amtsforeningerne, der var Fællesforeningens kælebørn, høre fra sig.

1. I et brev fra ham hedder det: »Foredragene, som jeg absolut mener, bliver det centrale, ikke Forhandlingerne, til hvilke jeg har grumme liden Tro«.

Pastor Severinsen (Tim), filialbestyrer P. Eliassen (Kolding), pastor J. Richter (Vejen), kæmner Brandorff (Kolding) og højskoleforstander Johs. Fog-Petersen (Hørsholm) var nogle af de første repræsentanter for dem, der gav sagen kraftig støtte.

Fællesforeningen trådte første gang frem for offentligheden ved sit møde i Kolding i juni 1911. Jeg er en af de få overlevende af deltagerne i dette møde, så man må tro mig på mit ord, at mindet om dette møde senere altid stod i et forklaret lys for os. Dette skyldtes den overordentlige varme, hvormed deltagerne blev modtaget fra byens og dens borgeres side. Repræsentanterne blev indkvarteret i privathjem, hvad der skabte mange varige kontakter mellem gæster og værter, og byens øvrighed udfoldede desuden en smuk gæstfrihed. Til stede var en snes repræsentanter for Fællesforeningens medlemmer, hvis antal forøvrigt var stadigt stigende, og adskillige af byens borgere tog del i det offentlige møde. Mødet varede i halvtredje dag og afsluttedes med en udflugt til borgpladserne ved Lillebælt og et møde på Skamlingsbanken, hvor vore mest populære videnskabsmænd Vilh. Andersen og Marius Kristensen talte.

Men hvad var Koldingmødets indhold, og hvilket udbytte kunne det forventes at give? Som første punkt i Fællesforeningens love stod jo, at den skulle »fremme Fællesforetagender«. Mødeprogrammet søgte at realisere dette ved at behandle spørgsmål som opbevaringen af aviser, af kommunale og af handelsarkiver og give råd for beskrivelsen af bøndergårde og stednavne, altsammen vejledninger, udstrakte hænder til lokalforskningen fra de faglige institutioners side. Først i anden række stod egentlige foredrag, som Francis Becketts om »Renaissancens Kunst i Danmark«. Spørgsmålet om, at Fællesforeningen skulle lægge sig i selen for ved henvendelse til Rigsdagen at søge statstilskuddene til lokalforeningerne, der var i farezonen under sparebestræbelserne, bevarede, måtte også vise disse, at de ikke var glemte, og at det lykkedes at sikre disse tilskud har vel heller ikke skadet den tillid, som den nye forening måtte bygge på.

På Koldingmødet fastholdt prof. Nyrop sin beslutning om at træde tilbage, og han afløstes af forstanderen for Statens Lærerhøjskole, prof. Hans Olrik, der beklædte formandsstillingen i en halv snes år (til 1920). Det var med sorg, Fællesforeningen skiltes fra prof. Nyrop. Han havde lagt det spor, hvori man længe arbejdede, og med uopslidelig venlighed, roligt men fast, havde han ledet de grundlæggende møder. Også Dissing, Mackeprang og Stemann frabad sig nu genvalg, således at sekretæren blev det eneste forbindelsesled mellem det gamle og det nye forretningsudvalg. Kasserer blev nu landsarkivar Hornemann og næstformænd pastor Severinsen og forstander Johs. Fog-Petersen.

Det er ikke meningen i denne skitse at gennemgå Fællesforeningens 50 årige historie, ikke engang i det knappeste omfang. For mindet melder sig først og fremmest en lang række årsmøder afholdte i alle egne af Dan-

mark, altid under stærk interesse fra beboernes side. Styrelsen søgte så vidt muligt at skifte mødestedet mellem Jylland og Øerne, således at det hveranden gang blev det første, og hveranden sidste sted, når man da ikke af praktiske grunde henlagde det til København.

Foreningens nye formand, professor Hans Olrik, der da han opfordredes til at overtage stillingen, havde betinget sig, at det daglige arbejde skulle hvile på sekretæren, og han selv – p.g.a. sit store arbejde ved Lærerhøjskolen – kun være forpligtet til at lede repræsentant- og årsmøderne, viste sig hurtigt at holde langt mere, end han havde lovet. Han var ikke alene en praktisk og fast leder af forhandlingerne med repræsentanterne og en god populær foredragsholder på årsmøderne, men gav også værdifulde bidrag til styrelsens drøftelser og kunne ved sine forbindelser med rigsdagsmænd skaffe Fællesforeningens og dens medlemmers ønsker fremmet. Værdigt og formfuldendt – måske lidt for formfuldendt – ledede han Fællesforeningen, hans smukke og mandige skikkelse ragede op »over alt folket«, og de, der kendte hans karakter, vidste, at han var en brav mand med et varmt hjerte.

Forretningsudvalgets medlemmer arbejdede godt sammen. Blandt disse er der navnlig grund til at mindes pastor P. Severinsen, der med jysk sindighed og lune ivrigt deltog i diskussionerne, både i udvalget og på repræsentantskabsmøderne. Man hørte ham altid gerne, da hans udtalelser var kundskabsmættede og prægede af common sense, og hans standpunkter var oftest formidlende. Han forenede på en lykkelig måde folkelig og akademisk kultur og var derved et ypperligt bindeled mellem land og by. En anden mand, hvem Fællesforeningen i disse år kom i stor gæld til, var filialbestyrer P. Eliassen i Kolding, der dog ikke var medlem af forretningsudvalget. Eliassen var sin bys anerkendte historieskriver, og han viede fra første færd vor forening en betydelig interesse. Denne interesse var særlig værdifuld, fordi den ikke var kritikløs. Han mente således, at man på Koldingmødet havde beskæftiget sig med »altfor meget teknisk Pindehuggeri«, hvormed han sigtede til det her fremsatte forslag om, at man skulle søge at få udnævnelser og ansættelser genoptaget i »Ministerialtidende«, og han erklærede, at der på Aalborgmødet 1914 var »næsten lidt for mange lokale Foredrag, så at de næsten aflivede al Diskussion«, hvilket var en velbegrundet anke, da foredragenes antal var ikke mindre end ti. Men Eliassen indskrænkede sig ikke til at være negativ. Han fremkom i Nyborg 1916 med et dybt hjertesuk over, hvor vanskelig en årbogsredaktørs stilling var over for de mænd, der ydede literære bidrag til hans årbog. »Det er kun et saare forsvindende Faatal, der forstaar at opbygge passende Afhandlinger og støtte sig til Kilder; og bruger de boglig Hjælp, er de omtrent ligegyldige med Kvaliteten«. Som et middel til at råde bod herpå foreslog Eliassen, at årsmøderne skulle »suppleres med Instruktionskursus for Redaktions- og Museumsfolk, jeg mener formelige Labo-

ratorieøvelser, der skulde foregaa i Biblioteker, Arkiver, Museer og Samlinger«. Den første verdenskrig medførte, at Fællesforeningen først kunne realisere denne tanke efter tre års forløb, i 1919 i København.

Den kritik, som Fællesforeningen blev udsat for, kom ellers som regel fra folkedybet. Efter Aalborgmødet 1914, der vel i det hele var det, som »klappede dårligst«, protesterede en indsender i flere blade over den »Utilbørlighed«, at man ikke havde overholdt de i forvejen opgivne tidspunkter for foredragene, så at egnens beboere havde måttet vente længe, før de blev holdte. Det var åbenbart det altfor righoldige program for mødet, de ti foredrag, som sprængte programmet. Heller ikke foredragenes indhold tilfredsstillede altid de lokale tilhørere. Om kapt. Rockstrohs foredrag om Lundbyaffæren 3. juli 1864, hvorom foredragsholderen mente, at den var militært forsvarlig fra dansk side, skrev en avis: »Der er Grænser for, hvad man kan bilde Bønder ind«.

Det var ikke helt lidt, hvad Fællesforeningen opnåede i de år, da Hans Olrik stod som dens formand. Ved sin personlige indgriben fik han skaffet Fællesforeningen det statstilskud på 600 kr. om året, som den nød indtil den første verdenskrigs afslutning, da sparekniven kom i virksomhed på dette som på andre områder. Fællesforeningen anbefalede også en række ansøgninger om statsstøtte til kulturelle formål, som til navnesagens fremme, til optagelse af films af landbosysler, indretning af et register til Statstidende o.s.v. Dette sidste kunne naturligvis – ligesom den genoptagelse af udnævnelser og ansættelser i Ministerialtidende, der tidligere er omtalt – af lokalforskere opfattes som »teknisk Pindehuggeri«, men det måtte huskes, at Fællesforeningen også havde personalhistoriske medlemmer i hovedstaden, der kunne gøre krav på at få deres særlige interesser plejede.

De to hovedspørgsmål, som forretningsudvalget løste i Hans Olriks tiårige formandstid, var dog tidsskriftets og studiekursus' indførelse.

Allerede på et tidligt tidspunkt var det blevet sekretæren klart, at selv om årsmøderne åbenbart slog godt an, var Fællesforeningens forbindelse med sine medlemmer mellem møderne kun ringe. Et talende træk var det, at de udsendte spørgeskemaer ikke havde båret synderlig frugt. På denne mangel kunne der rådes bod ved at skabe et særligt tidsskrift, og de lokale foreninger savnede desuden et fælles bindeled, som herved tilvejebragtes. Sekretæren fremsatte sin plan for forretningsudvalget i februar 1913, og da den fandt bifald her, forelagde han den for repræsentanterne på Sorømødet i juni samme år. Meningerne var her meget delte, og udfaldet var usikkert, da rigsarkivar Secher rettede et skarpt og personligt angreb på forslaget. Han foreslog i stedet, at Fællesforeningens »Meddelelser« skulle indheftes bag i de enkelte amtsårbøger, som i den anledning skulle indføre samme format. Virkningen deraf blev den modsatte af tilsigtet, og repræsentantmødet vedtog med stor majoritet oberst H. W. Harbous for-

slag, at henvise tidsskriftsagen til forretningsudvalgets overvejelse, »under Hensyn til de ved Mødet i Dag faldne Udtalelser«. Hermed var sagen reddet, og forsamlingens stemning over for Secher for hans optræden gav sig under det fortsatte møde flere drastiske udslag.

På et nyt forretningsudvalgsmøde i marts 1914 hævdede sekretæren, at tidsskriftet nu var delvis økonomisk sikret ved det opnåede statstilskud, der var motiveret med denne sag, og at der var lovet bistand fra Nationalmuseets 2den afdeling til tidsskriftets indhold. Et hæfte på to ark ville, inklusive honorarer, kunne stilles på benene for 300 kr. Tidsskriftet skulle indeholde: 1. kortfattede metodiske og vejledende artikler af kultur- og lokalhistorisk indhold; 2. meddelelser fra museer, biblioteker og arkiver i København og provinsen om nye fund og nyordninger; 3. anmeldelser af værker og artikler i de lokale tidsskrifter, der kunne virke som forbilleder; 4. indbyrdes drøftelser mellem amtssamfundene om fællesforetagender; endelig 5. meddelelser fra udlandet om kultur- og lokalhistoriens virksomhed i de pågældende lande. Derimod var det ikke tanken at optage specialafhandlinger af udtømmende karakter, som allerede havde deres rette plads andetsteds, ejheller artikler om statslig eller politisk historie. Det stod frit for at genoptrykke alle bidragene i de amtsårbøger, som måtte ønske det. – Forretningsudvalget vedtog at overdrage sekretæren i forbindelse med Chr. Axel Jensen qua arkæolog og Johs. Brøndum-Nielsen qua sprogmand at udarbejde et prøvehefte, som skulle forelægges for repræsentanterne på Aalborgmødet 1914. Kun om navnet på det nye tidsskrift var man ikke enig, men senere samledes man om Hans Olriks forslag: »Fortid og Nutid«. Også prisen på den nye »bulletin« blev senere fastsat. Det blev den for nutiden så utroligt beskedne: 2 kr. for 4 hefter à 2 ark årligt, for medlemmer af Fællesforeningen endda kun det halve.

Da sagen om tidsskriftet kom til endelig vedtagelse på Aalborgmødet 1914, fik den en meget venlig modtagelse. Ganske vist var der endnu økonomiske betænkeligheder, men da kassereren (Hornemann) oplyste, at der i kassen var ca. 1400 kr., og at årsindtægten + statstilskuddet var omtrent det samme beløb, forstummede kritiken. Alligevel var Fællesforeningens budget nu så hårdt spændt, at der også heri lå en spore til at søge medlemmernes antal forøget. Dette skete navnlig, da man 1920 rettede en henvendelse til borgmestre og byråd om at lade de kommunale arkiver indtræde i Fællesforeningen. Det var også her Eliassen, der med støtte af Hornemann og Gunnar Knudsen fik sagen i gang.

»Fortid og Nutid« var nu en realitet, og for dets fortsatte udvikling kom to mænd til at spille hovedrollen: Chr. Axel Jensen og Stednavneudvalgets chef Gunnar Knudsen, der fra 1921 afløste Fabricius som sekretær. Uden disse mænds virksomhed ville resultatet være blevet langt ringere. Navnlig Chr. Axel Jensen var »en hovedhjørnesten« for tidsskriftet, og han fik bl.a.

årsberetningen for Nationalmuseets 2den Afdeling indført deri. Men begge disse to højtfortjente mænd vil endnu være i så frisk erindring hos læserne, at en nærmere karakteristik af dem er overflødig her.

»Fortid og Nutid« fik efterhånden en fast position i Fællesforeningen. Ganske vist blev abonnenttallet ikke stort, men dette skyldtes til dels, at amtssamfundene og lokalmuseerne modtog lige så mange gratis eksemplarer, som der var medlemmer i deres bestyrelser. Til gengæld kunne man trøste sig med, at det først og fremmest var for disse modtagere, artiklerne var skrevne. Men om den almindelige stemning herskede der ingen tvivl, og det kunne kun glæde redaktionen, når den modtog udtryk herfor, som da Poul Bjerge i Askov (28. aug. 1918) skrev: »Mange Tak for »Fortid og Nutid«. Det er saadan et morsom(t) Tidsskrift. Jeg glæder mig ved hvert Hæfte, der kommer, og læser alt med Interesse«.

Det andet vigtige spørgsmål, som blev løst i Hans Olriks formandstid, var studiekursus. Det var, som nævnt, blevet rejst af P. Eliassen i 1916 (Nyborg). Forretningsudvalget var ikke sen til at gribe tanken og nedsatte et udvalg, bestående af den nye rigsarkivar Kr. Erslev, Chr. Axel Jensen, Gunnar Knudsen samt Olrik, Fabricius og Hornemann. Man gik her ud fra, at kursuset måtte holdes i København og indskrænkes til en uge; Hornemann, der var en grundig mand, ville ganske vist have det til tre måneder, men dette forbød sig selv af økonomiske grunde. Som underafdelinger satte man 1. et kursus i kildekritik, ledet af en universitetslærer; 2. en kortfattet øvelse i læsning af de faste forkortelser i middelalderlig skrift; 3. et kursus i behandling af brøstfældige aktstykker og breve; samt 4. en påvisning af, hvorledes registrering af aktstykker burde foregå. Medens disse kurser navnlig var beregnede på lokalhistorikere, var nr. 5, et kursus i bytopografi ved jordbundsundersøgelser, navnlig beregnet på provinsmuseernes folk. På kulturhistorikerne sigtede 6 og 7, øvelser i Stednavneudvalgets samling og i Folkemindesamlingen, og endelig stod som 8de afdeling et sogns monumentale udviklingshistorie ved en bygningshistoriker. Ialt skulle det samlede kursus omfatte ca. 30 timer, og der skulle i forvejen udarbejdes trykte vejledninger. Deltagelse i kursus skulle være gratis og stå åben for alle medlemmer.

Dette forslag udgik til Fællesforeningens medlemmer i vinteren 1917-18, og Forretningsudvalget var klar over, at den løbende krig med dens mange restriktioner kunne blive en hindring for større tilslutning til kursus. Denne anelse viste sig velbegrundet. Da svarene endelig indløb, viste det sig, at kun 8 foreninger og institutioner havde svaret ubetinget ja, 9 havde ønsket sagen udsat til bedre tider, men særlig rystende var det, at 8 medlemmer havde erklæret kursus for at være uden interesse. Sagen måtte altså foreløbig stilles i bero. Efter at den pøny var drøftet på et repræsentantskabsmøde i juni 1918, kronedes endelig anstrengelserne med held, således at kursuset kunne holdes 1.-5. september 1919. Programmet

var ret uforandret fra det foregående år, idet der kun var tilføjet: Katalogisering og registrering af museumsgenstande. Interessen havde nu vokset sig så stor, at 38 deltagere meldte sig, og mange af disse fulgte alle kursusrækkerne, så at de herved fik 5-6 timer om dagen besatte. Viggo Brøndal og Gunnar Knudsen vejledede deltagerne i Stednavneudvalget; Jørgen Olrik og Chr. Axel Jensen i Museet, Hornemann og Holger Nielsen på Landsarkivet, Grüner-Nielsen og Ellekilde i Folkemindesamlingen; endelig underviste Erik Arup i kildekritik og Kr. Erslev i forkortelseslære. Det var landets bedste kræfter, der her var i ilden, og al vejledning ydedes uden vederlag.

Der skete endnu mellem 1910 og 1920 meget inden for Fællesforeningen, som kunne fortjene omtale, men her skal kun mindes om, at Hornemann på repræsentantskabsmødet 1918 ønskede mere organisation inden for Fællesforeningen og mere indhold i repræsentantskabsmøderne, hvorfor han foreslog oprettelsen af sektioner for museumsvæsen, arkivvæsen og tidsskriftsvæsen. Tanken vandt udelt tilslutning, og der nedsattes tre tremandsudvalg, hvert bestående af en mand fra hovedstaden og to fra provinsen. Sektionerne kom til at spille en betydelig rolle for Fællesforeningens videre udvikling, idet de regelmæssigt på repræsentantskabsmøderne aflagde beretning om deres virksomhed, og ud af den ene, museumssektionen, skulle til sin tid vokse den museumsforening frem, der stadig står i Fællesforeningen som i et dansk commonwealth.

Med 1920, da Hans Olrik trak sig tilbage som formand, vil jeg ende denne skildring, der kun skal behandle Fællesforeningens første tid. Denne periode ligger næsten 40 år tilbage i tiden, vi er kun meget få tilbage, som kan mindes den, og for de fleste nuværende medlemmer må den fortone sig i en oldtids tåge. Borte er – på enkelte undtagelser nær – alle de mænd, som jeg har omtalt, efter den regel, at »tider skal komme, tider skal henrulle, slægt skal følge slægters gang«. Når jeg lukker øjnene, ser jeg atter for mig et sådant livligt bevæget årsmøde i sommersolens sidste stråler, hvor f.eks. general A. Tuxen holder sin vittige tale for »de gode Tilhørere«, som hilstes med jubel, undtagen af den, der havde en dårlig samvittighed som mindre god tilhører. Hvor er de alle henne? Borte med blæsten.

Men to lever, Fællesforeningen og »Fortid og Nutid«, skønt man ved deres opståen spåede dem så krank en skæbne. Og skønt foreningens medlemstal er mangedoblet fra de 32, som den begyndte med, og skønt den har droppet mange opgaver og taget endnu flere op, og skønt »Fortid og Nutid« er blevet så stateligt og fint, at det slet ikke er til at kende igen, er der dog også bevaret noget gammelt og væsentligt. De er stadig broer mellem videnskaben og den folkelige forskning og mellem by og land. Gid dette må vare ved i de næste 50 år.

Dansk historisk Fællesforening og det historiske arbejde gennem et halvt århundrede

Af *Johan Hvidtfeldt*

Den 19. oktober 1909 holdtes et møde i Kunstindustrimuseets biblioteksal. Dansk historisk Fællesforening blev til på det møde. Det lille barns åndelige fader var rigsarkivar V. A. Secher, som året før havde udkastet tanken om en fællesforening, inspireret af den tyske Gesammtverein der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine.

Barnet fylder iår de halvt hundrede år, er nået ud over de begejstrede ungdomsår, har vokset sig stor, i hvert fald i omfang – det sker jo, når de halv hundrede passeres. I 1909 var der 32 medlemmer, der sluttede sig til foreningen, i 1915 var der 40, og derefter er der fulgt en jævn vækst, så der idag er 208 foreninger og institutioner, som er medlemmer af DHF.

Det er ikke nogen stormfuld vej, foreningen er vandret ad. Der kan have været stærke diskussioner om mangt og meget, men kun på eet tidspunkt har foreningens eksistens været i alvorlig fare. På mødet i 1927 udtalte formanden, Knud Fabricius, at vi stod overfor en krise – og med rette. Spørgsmålet om en selvstændig museumsforening trængte sig på, skulle løses. Meningerne var delt om, hvorvidt museerne skulle blive i DHF. En afstemning viste, at der var et flertal – omend ikke overvældende flertal – herfor. Det var en lykkelig afgørelse, for hvis museerne havde forladt DHF, ville en af de vigtigste forudsætninger for dens eksistens være blevet til intet. Fællesforeningen skulle efter sin første formålsparagraf til fremme af dansk historisk forskning og til oplivelse af historisk sans bringe en samvirken i stand mellem de foreninger og institutioner – arkiver, biblioteker, museer o.l. – der på dansk eller tidligere dansk område virker i historisk, historisk-topografisk, arkæologisk eller folkloristisk retning. Var museerne, hvis tal er stort, hvis betydning for det historiske arbejde rundt om i landet ikke er mindre, helt gået deres egne veje, var denne samvirken blevet slået i stykker, til ubodelig skade for al historisk virke i dette land, men også for museerne selv.

Siden Museumsforeningen blev til, har der været et meget nøje samarbejde mellem de to foreninger, blevet til og ført videre i forståelsens og kammeratskabets ånd. Museumsforeningen har fået sit eget tidsskrift, Arv og Eje, smukt og værdifuldt, en betydningsfuld tilvækst til vore tids-

skrifters svulmende flod. Det løser opgaver, som ligger helt udenfor Fortid og Nutids virkeområde, uden på nogen måde at formindske dettes betydning for alle, der arbejder med arkæologi og kulturhistorie.

Fællesforeningens vigtigste opgaver, fra år til år, har været afholdelsen af årsmøder, udgivelsen af Fortid og Nutid. Beretningerne fra årsmøderne er mærkelig, interessant, ofte inciterende læsning. De genspejler på en måde de mange aktuelle og praktiske problemer, som det historiske arbejde har stået overfor i det forløbne halve århundrede, man føler det næsten, som om der her ved foredrag og under drøftelserne er sået et utal af frø i historiens så uendelig store arbejdsmark, nogle kom aldrig til spiring, andre blev til store og smukke planter eller til granvoksne træer. Allerede på det stiftende møde blev spørgsmålet om stednavnene drøftet, Hans Olrik fulgte det op i en artikel i de første »Meddelelser«, der endte med: »Det må ønskes, at staten i den allernærmeste fremtid nedsætter det »Udvalg for danske stednavne«, der skal arbejde videre på planens virkeliggørelse«. Året efter, i 1910 oprettedes Stednavneudvalget, og studiet af vore stednavne, så vigtigt for den ældre historie, blev sat i system, ført ind i en rig udvikling.

Spørgsmålet om vore arkiver har været til stadig drøftelse på møderne. Det var ikke mindst »herregårdsarkiver« og handelsarkiver, man havde i tankerne. Den første artikel i »Meddelelser« er Sechers »Vejledning til affattelse af fortegnelse over herregårdsarkiver«, og i 1920'rne drøftede man muligheden af at deponere handelsarkiver på Kronborg, godsarkiver på Nyborg. Det første spørgsmål blev senere løst ved oprettelse af Erhvervsarkivet i Århus. Det sidste problem er endnu ikke helt klaret, men et meget stort antal godsarkiver er dog efterhånden kommet til arkiverne, ikke mindst gennem den store indsats, som er blevet ydet af det udvalg til registrering af arkiver i privat eje, som Videnskabernes Selskab i 1922 nedsatte under professor Aage Friis' ildfulde og energiske ledelse. De kommunale arkivers skæbne har gang på gang været til behandling, ikke mindst i den arkivsektion, som blev nedsat i 1918. Spørgsmålet er kun delvis blevet løst. Mens næsten alle købstadarkiver er afleveret til landsarkiverne – i Nørrejylland ofte lige til 1900 – har det været umuligt at tage imod sognerådsarkiverne. Her er et stort, uløst problem, tanken om, hvad der er sket af ulykker med disse ofte yderst vigtige arkiver, kan give arkivmanden kuldefornemmelser, selvom hans samvittighed stort set er ren og uskyldshvid. Der kan vist ikke være tvivl om, at arkiverne, historiens stille templer, har været stedbørn i det sidste halve århundrede. Deres stab af videnskabelige medarbejdere har været stagnerende – først i de sidste år er der ved at ske en ændring – og deres pladsproblemer – allerede brændende for et par menneskealdre siden – er stadig uløst. Bortset fra det sønderjyske landsarkiv, som kom til i 1933, har der stort set ikke fundet nybygninger sted i det sidste halve århundrede. Det har været til

stor gene for forskningen, og ubodelig skade er sket ved de utallige ødelæggelser af værdifuldt arkivmateriale, som har fundet sted. På finansloven for det kommende år regner man med at få den første bevilling til nybygning ved det nørrejyske landsarkiv. Måtte de andre pladshungrende arkiver følge efter, så det danske arkivspørgsmål kan blive løst, til gavn for al historisk forskning.

Museernes forhold har til stadighed spillet en meget stor rolle på årsmøderne. Også her har der tidligt været ført drøftelser om vigtige problemer, som er ført frem til løsning. Allerede i 1924 fremkom tanken om museumskonsulenter, som skulle hjælpe de lokale museer, vel det første frø til den nyordning, som gennemførtes i 1942. Undersøgelserne af de danske bøndergårde var tidligt fremme, og Jørgen Olrik holdt foredrag herom på det første årsmøde i 1911. Også herfra synes der at gå en vej, der fører frem til Nationalmuseets store, systematiske undersøgelser over danske bøndergårde. Allerede i 1923 var præstegårdenes problemer til diskussion, som førte til visse undersøgelser. Spørgsmålet om fredninger har naturligvis gang på gang været til diskussion.

Også museernes generelle problemer blev taget op til diskussion. Således i 1924, da den gamle modsætning mellem provinsmuseer og Nationalmuseum kom til at spille en rolle i drøftelsen af et foredrag, holdt af Johs. Olsen. Kredslæge Møller gav udtryk for skepticisme. Museerne kunne ikke regne med virkelig støtte på samme måde som bibliotekerne, disse var fremtiden, museerne fortiden. Nationalmuseets direktør Mackeprang understregede de lokale museers betydning. Han citerede en Koldingborgers udtalelse om museumssager fra denne by: Selv om det var skidt, så var det dog Kolding-skidt. Mackeprang var to år før fulgt efter Sophus Müller som museets direktør. Sophus Müller var frygtet rundt om i provinsmuseerne, en lokal Viborg-tradition fortæller, at når der kom bud, at direktøren var at vente, bragtes de bedste, mest værdifulde fund i sikkerhed udenfor Stiftsmuseets mure. En anden tradition fortæller om Sophus Müllers foragt for lokale museumsfolk. Han havde været på besøg i Odenses gamle, ærværdige stiftsmuseum, formanden, en etatsråd, bad direktøren til middag sammen med styrelsen, flere af dem etatsråder som han: Sophus' svar lød kort og fyndigt: tak jeg spiser ikke med folket.

Med Mackeprangs tiltræden lød der helt nye toner fra det store museum. Det var vel ikke, fordi den nye direktør havde været med i DHF.s arbejde fra først af, medlem af den første styrelse. Men det var hans væsen at søge forbindelse til andre mennesker, at arbejde sammen med dem. I hans tid blev der skabt et tillidsforhold mellem lokalmuseerne og Nationalmuseet, som har været af uvurderlig betydning, som er blevet bevaret og udbygget i hans to efterfølgere, Poul Nørlund og Johannes Brøndsteds tid. Den nye museumslov er vel den vigtigste begivenhed i provinsmuseernes historie i det sidste halve århundrede, den har været livligt diskuteret,

også indenfor Nationalmuseets mure. Den vil betyde en stærk udbygning, en rivende vækst i deres effektivitet, hvilket selvfølgelig ikke skal medføre nogen ændringer i det bestående forhold mellem Nationalmuseet og provinsmuseerne. Det er jo bare børnene, der vokser til, kærligheden til deres gamle hæderkronede fader i det gamle palæ vil være den samme.

En vigtig nyorganisation har været oprettelsen af de by- og egnshistoriske arkiver, som i de sidste år har været inde i en rig og rivende udvikling, ikke mindst takket være den energiske indsats, der er ydet af formanden for Sammenslutningen af egnshistoriske arkiver, Hans Brandt. Spørgsmålet om byhistoriske arkiver – dog knyttet til museerne – var allerede fremme i 1919, da Otto Smith fortalte om det arkiv, han havde indrettet ved Holbæk museum. Der hævede sig røster herimod, ikke mindst fra Chr. Axel Jensens side, idet han var imod at forene arkiv og museum. Museerne burde i hvert fald kun være et gennemgangsled til arkiverne.

Det vil på en måde være muligt at behandle vigtige dele af dansk historisk arbejde i det sidste halve sekel med årsberetningerne som grundtekst. Her dog kun endnu et eksempel. Da Sønderjylland var vundet hjem, vendte DHF, som naturligt var, endnu stærkere end før blikket mod landet sønden å. Et stort hefte af Fortid og Nutid var viet sønderjysk historie. I 1922 holdtes årsmøde i Haderslev, og stiftamtmand Haarløv udtalte her håbet om, at årsmødet ville give anledning til oprettelse af et Historisk Samfund for Sønderjylland, »en tanke som forsamlingen at dømme efter det stærke bifald, der hilste stiftamtmandens ord, i fuldeste mål delte«. Senere på mødet rejstes spørgsmålet påny, næste år oprettedes Historisk Samfund for Sønderjylland med sønderjydernes gamle fører H. P. Hanssen som formand, Sønderjyske årbøger, standset under og siden krigen, begyndte igen at udkomme.

Årene siden 1909 har vel været nogle af de mest bevægede i menneskehedens lange saga. De har bragt to verdenskrige, kriser, en teknisk udvikling, som ingen tid har set magen til. Historieforskning, historieskrivning og vel ikke mindst historiesyn vil altid være præget af de politiske og økonomiske forhold, historikeren lever under, de problemer, som er til debat. Den store landvinding i det foregående slægtleds periode, hos gennembruddets mænd kan man vel sige, var gennemførelsen af den metodiske kildekritik, hvis førstemand herhjemme blev professor Kr. Erslev. Den er idag for enhver faghistoriker en selvfølge, oplært i den, som han er, lige fra de første ord lød til ham fra universitetets kateder. Siden Erslevs tid er den blevet ført videre, uddybet, differentieret, ikke mindst af hans efterfølger, Erik Arup, vel den betydeligste af dem, der nu er borte, æggende til kritik, men altid visende nye veje, både i sit livsværk, Danmarkshistorien, men også i sine store anmeldelser og artikler, ofte af metodisk interesse.

Erslevs banebrydende Historisk Teknik har aldrig fået nogen efterfølger. Danske historikere har i meget ringe grad været sysselsat med metodiske eller teoretiske problemer, den eneste som mere indgående har beskæftiget sig med historiens teori er vel nok Poul Bagge. Der er her en stor forskel mellem Danmark på den ene side, Norge og Sverige på den anden. Mange drøje diskussioner, mange stærkt teoretiske værker, ofte grænsende ind på filosofiens, erkendelsesteoriens vidtstrakte marker, har set lyset i de to nordiske lande, og ude i den store verden, i de senere år måske især i Amerika, føres betydningsfulde, ofte vanskeligt tilgængelige drøftelser, som dog ikke har sat sig dybere spor i den danske historiske litteratur eller i interne drøftelser. Dansk historisk arbejde er i helt overvejende grad et praktisk markarbejde. Om det så er af det gode eller det onde, må enhver vel afgøre efter temperament og livsindstilling.

Det betyder dog ikke, at der ikke har været en mere teoretisk diskussion om historien, dens mål og midler. Danske faghistorikere er på det stærkeste blevet angrebet for svigtende evne til at skabe forbindelse mellem forskningen og den jævne mands trang til historisk viden, historisk oplevelse. Kritikken er tit rent negativ, målsætningen uklar, megen tågetale har lydt, når man har prøvet at formulere de krav, der skal stilles til historikeren.

Men, vil man sige, hvor står så dansk historieforskning idag, hvad har den at svare til disse krav? I 1952 skrev professor Bagge en artikel: Historiesyn og historieforskning, foranlediget af Martin A. Hansens bog »Leviathan«, hvor digteren havde prøvet at finde frem til et nyt historiesyn og samtidig havde bebrejdet historikerne, at »historien er faldet hen i materialedynger, ligner et vældigt stenbrud«. Bagge understreger, at historikerne af idag »opfatter fortiden som en sum af komplicerede tids- og stedsbetingede, indbyrdes forskellige helheder, hvoraf hver er forbunden med utallige andre og ændrer sig under stadig vekselvirkning med dem«. De fortsætter på en måde en tradition fra 1700-årene, da man brød med den siden oldtiden herskende naturretlige tradition, hvorefter natur og fornuft var uforanderlig. Efterhånden sejrede det synspunkt, at der er organisk sammenhæng mellem alle sider af samfundets liv. Det er den opfattelse, man har kaldt historismen, og det synes, siger Bagge, stadig at være den, der rykker frem på centralfronten. »Den har fra de materialistiske og idealistiske retninger optaget meget, der kunne forenes med dens individualiserende tendens, men afvist eller afstødt det meste af den religiøse, ideelle eller materialistiske determinisme og absolutisme«.

Til Martin A. Hansens bitre ord om historiens materialedynger siger Bagge, at sammenfatningen, syntesen er blevet mindre tilgængelig for lægfolk end før. Det har altid været sådan, at historikeren præger sin syntese med sine værdidomme og sin opfattelse af menneskelige motiver, og hvordan skulle han også kunne, som digteren ønsker det, udøve »sit

høje hverv som dommer« uden subjektivitet. Historiens dom falder forskelligt ud i København og i Kiel, hos en Arup eller en la Cour. Hertil kommer, at enhver syntese er blevet så umådelig indviklet. De moderne synteser stiller større krav og krav af en anden art til læseren, vender sig endnu til en snæver kreds. Og, fortsætter han, »at udvide denne kreds er – derom kan digter og historiker enes – en opgave af største betydning for vor kultur, som kun popularisatorer af højeste rang kan løse«.

De anskuelser, som Bagge her har formuleret, vil vist kunne tiltrædes af de fleste danske historikere af idag. Der vil selvfølgelig være mange nuancer i toneføringen hos de forskellige, næppe væsentlige uoverensstemmelser, når det gælder det principielle. Ikke mindst blandt de yngre vil der nok være trang til meget stærkt at understrege vor forpligtelse til at bringe historien ud til de mange – at popularisere den. For kritikerne – hvor uklar deres tale end monne være – har jo ret, svigter danske historikere her, kan det blive til ubodelig skade for dansk kultur, hvormed slet ikke være sagt, at ikke andre end historikere af fag kan fortælle historie på forsvarlig og anstændig måde og sådan, at folket lytter. Til kritikerne har vi vel også lov til at sige, at der slet ikke er så få historiske videnskabsmænd, der har kunnet tale til de mange. Kun eet navn skal nævnes. Hugo Matthiessen, der på mange måder førte den Troels Lund'ske tradition videre, en ener, med helt sin egen sprogtone, sin egen næsten impressionistiske teknik, sin mærkelige indfølingsevne, sin næsten overnaturlige evne til at kunne fornemme landskabets tale om menneskers virken i fortiden.

Læser man beretningerne fra DHF.s årsmøder, får man et stærkt indtryk af, at her er det historiens praktiske problemer, som er til debat. Det er naturligt, for det er jo nu engang en af Fællesforeningens vigtigste opgaver at fremme det praktiske samarbejde, at støtte alle arbejdende historikere i det daglige praktiske arbejde, mere end at løse de store teoretiske problemer. På en måde genspejler årsmødets diskussioner dog også det historiske virke i dette halve århundrede, for det har først og fremmest bestået i løsning af en mængde store, rent praktiske opgaver. Det hænger ikke mindst sammen med den stærke udvidelse af det historiske forskningsområde, som har fundet sted. Den moderne kulturhistoriske forskning står nok i gæld til Troels Lund, til hans klare formulering af kulturhistoriens mål i den mærkelige lille bog »Om kulturhistorie« fra 1894, skrevet under hans opgør med den tyske statshistoriker Dietrich Schäfer. Men både dens metode og dens arbejdsområder er stort set nye, selvom grundlaget, Dansk Folkemuseum og Frilandsmuseet, var blevet til før 1909. Vigtige nye opgaver er taget op ved undersøgelserne af herregårde og bøndergårde eller arbejdet med Danmarks kirker. Den gamle By i

Århus har fra 1904 kunnet give sig af med de særlige forskningsopgaver indenfor den gamle bykultur.

Indsamlingen af tradition er kommet til at spille en rolle, som ingen vel drømte om før, allermindst i kildekritikens første himmelstormende år, da tradition nærmest var et skældsord. Dansk Folkemindesamling var alt blevet til i 1904 på Axel Olriks initiativ, Dansk Folkemuseum eller, om man vil, Nationalmuseets tredie afdeling, tog her helt nye opgaver op med sine etnologiske undersøgelser (NEU), i de senere år også med sine arbejderundersøgelser, som allerede har givet værdifulde resultater. Også det i 1909 oprettede Udvalg for Folkemål indsamler i vid udstrækning traditionsstof, Stednavneudvalget på en måde jo også.

En anden af historiens arbejdsmarker, som nu for alvor er blevet taget under plov, er fortidens økonomiske liv. Den store udgave af øresundstoldregnskaber har været en landvinding af international betydning, har givet historikere i Danmark og i mange andre lande et vigtigt materiale. En række værker har behandlet vigtige problemer af betydning for den økonomiske historie, bankvæsen, toldpolitik, industri, finansvæsen. Flere har beskæftiget sig med europæiske problemer, har været med til at give dansk historisk arbejde en værdifuld forbindelse til udlandet. Traditionen fra Arups disputats om tysk og engelsk handelshistorie er blevet fortsat med værker som Astrid Friis' om Alderman Cockayne's Project and the Cloth Trade og Aksel E. Christensens om Dutch Trade to the Baltic about 1600. Indenfor landbrugshistorien er nye sider blevet taget op til undersøgelse, ikke mindst gennem Svend Aakjærs, Poul Meyers, Fridlev Skrubbeltrangs og andres værker. Og i de sidste år har kirkehistorien været inde i en rig udvikling, og en række dybtgående undersøgelser, ikke mindst udgået fra det nye kirkehistoriske institut, har set lyset.

Det er dog vist den arkæologiske forskning, der vel nok kan møde op med de største landvindinger. Store forskerpersonligheder, ofte kendt langt udenfor landets grænser, har samlet sig om oldtidsforskningens gamle faner, Johannes Brøndsteds store værk »Danmarks oldtid« har været vejviseren for læg og lærd, Poul Nørlunds epokegørende undersøgelser fra Grønland og over Trelleborg har åbnet mægtige muligheder for den kommende tids forskning, vist os uanede perspektiver i arbejdet med vikingetiden. Og ved rigets gamle sydgrænse har tyske forskere afsløret en del af Hedebys så længe gemte gåder.

I takt med udvidelsen af forskningsområderne har der også fundet en udbygning af kildepublikationen sted. Nationalmuseets Arbejdsmark fortæller om nyfund, forskellige store publikationsrækker slutter sig dertil, Budstikken beretter om Folkemuseets arbejde og fund. Det danske Sprog- og Litteraturselskab har i høj grad også publiceret rent historisk materiale, ikke mindst landskabslovene og Diplomatarium Danicum med oversættelsen Danmarks Riges Breve, et nystiftet Udvalg for udgivelse af kilder

til landbefolkningens historie udgiver forskellige tingbogsrækker og andet landbrugshistorisk materiale, og et nylig stiftet selskab publicerer helt moderne politisk kildestof. Den store samling af materiale fra besættelsen, udgivet af Den parlamentariske kommission, vil få stor betydning for arbejdet med disse års begivenheder. De gamle selskaber, Kildeskriftselskabet, Danske selskab har ligesom Rigsarkivet fortsat arbejdet, nogenlunde ad de samme baner som før.

Det har kun været muligt at bringe nogle glimt fra historikernes udstrakte arbejdsmark, at give et rids, flimrende, uklart i konturerne, af det, der er nået i disse år. Og hertil må så føjes den betydning, som arbejdet ude i landet har fået. En del af de amtshistoriske samfund havde begyndt deres arbejde, da DHF blev til, det var jo på en måde baggrunden for foreningens fødsel, men flere er kommet til, i de sidste år også en hel del foreninger for mindre områder. I 1915 havde DHF 17 amtssamfund som medlemmer, idag er der 32 historiske foreninger. Årbøgerne er blevet større, strømmen af lokalhistoriske værker bredere og fyldigere, selvom den ikke er den fossende elv, vi gerne ville se. En vældig udvikling indenfor provinsmuseerne har fundet sted, i 1915 havde DHF 8 lokale museer som medlemmer, idag er der 102. Museerne har først og fremmest været med til at redde fortidens værdier, sikre dem for kommende slægter, men deres vækst er samtidig et vidnesbyrd om, at den historiske interesse ude i landet ikke er i tilbagegang, museerne selv har i høj grad været med til at vække den, nære den.

Disse ord kunne måske lyde, som om der var grund til ligesom Vor Herre på den syvende dag at være såre tilfreds. Men det skal ikke nægtes, at der er malurt i bægeret. Vel har de sidste 50 år bragt os langt på mange måder, givet en rig udvikling, men vi må ikke glemme, at det netop er år, da hele samfundet gennemgår en næsten eksplosiv ekspansion, set under denne synsvinkel eller sammenlignet med andre videnskabsgrene bliver udviklingen måske knap så imponerende. I hvert fald vil de fleste vist være enige om, at masser af problemer ligger hen uløst. Og de kan ikke løses i øjeblikket, først og fremmest, fordi udviklingen efterhånden har ført med sig, at vi mangler de nødvendige unge forskere til arbejdet. Det skyldes vel ikke svigtende historisk interesse hos ungdommen, men ganske simpelt, at der ikke er givet os det økonomiske grundlag for et mere intensiveret historisk arbejde. Videnskabelig historisk arbejde udføres idag – som før – næsten udelukkende som bibeskæftigelse, videnskabsmændene tjener deres brød som universitetsprofessorer, arkivarer, museumsfolk eller pædagoger, videnskaben giver de sig af med i fritiden, i ikke ringe grad er det, hvis jeg må snakke tysk, et arbejde, der ikke blot er nebenamtlich, men også ehrenamtlich.

Oprettelsen af videnskabsfonden, i nogen grad også tipsmidlerne, har betydet en vis lettelse i vilkårene for dansk historisk arbejde, har ikke

mindst gjort det lettere at skaffe penge til trykning af udgaver og værker, selvom der også her er et vidt spænd mellem behov og de forhåndenværende midler. Men den afgørende mangel er den, at vi ikke har videnskabsmænd, som udelukkende kan hellige sig det historiske forskningsarbejde. Moderne historiske undersøgelser, ikke mindst af økonomisk og social historie, kræver meget mere tid end før, når vi skal til bunds i problemerne. Udviklingen indenfor vore bysamfund er i høj grad et terra incognita, dansk landbrugshistorie rummer så mange, mange problemer, at man slet ikke forstår, at et landbrugsland som det danske kan finde det forsvarligt at lade dem ligge, vigtige sider af den kirkelige og åndelige udvikling er helt jomfruelig jord.

Visse opgaver her kræver så omfattende undersøgelser, at de ikke kan udføres af enkeltmand, at der må arbejdes i flok. Der er sider af det historiske arbejde, som er egnet til at udføres indenfor et institut eller lignende. Det gælder i høj grad landbrugshistorien, og en dag må institutet for dansk landbrugshistorie vel komme.

Under krigen fik Albert Olsen oprettet et lokalhistorisk institut. Dets formål var først og fremmest at få gennemført en række lokale undersøgelser af vigtige problemer. De skulle foretages af faghistorikere eller af dygtige lokalhistorikere og danne grundlaget for en generel behandling af de pågældende spørgsmål. Institutet fik ikke nogen lang eller glorværdig tilværelse, grundene hertil er mange, men jeg mindes endnu det sidste møde, efter Albert Olsens død, da styrelsen tog beslutning om at ophæve institutet. Jeg prøvede at kæmpe imod, men måtte give op overfor det afgørende argument, umuligheden af i den øjeblikkelige situation at skaffe den kvalificerede leder, de egnede medarbejdere.

Tit har jeg fortrudt, at jeg ikke endnu stærkere gik imod denne afgørelse. For mig er det, som om denne tanke ikke kan dø, en dag vil den leve op pånyt, så Albert Olsens ideer, frugtbare som de var, kan realiseres, og vi samtidig kan få det redskab for fremme af lokalhistorisk arbejde, som vi savner idag. DHF.s lokalhistoriske konsulentvirksomhed bør i så fald knyttes hertil.

Der er i vort folk en stor historisk interesse – ofte sover den måske sin tornerosesøvn. Det er vor opgave at vække den i troen på, at historisk interesse åbner vejen til en værdifuld kulturverden. Der er her en bindende forpligtelse – for DHF såvel som for samfund og museer. Men samtidig må det slåes fast, at vi ikke kan gøre vort arbejde uden støtte – også fordi vi nu engang ikke kan få bogtrykkerne overbevist om, at de bør trykke vore værker og tidsskrifter gratis. Museernes problemer har fundet en løsning, der er sikret tilskud fra staten på 323.000 kr. Men samfundene står jo overfor problemer, der ikke er ulig museernes. Her er et vigtigt spørgsmål, der ikke har fundet sin løsning.

Til tider kan historikeren blive grebet af den sorteste kulturpessimisme.

Han ser ingen vej frem til det mål, der skal nåes, hans liv bliver let en evig kamp med dem, der skal bevilge penge, de penge, der nu engang er nødvendige til det historiske arbejde. I den tid, der kommer, må vi alle, hver på vor front, arbejde for i de videste kredse at få vakt en forståelse af, at en nation som den danske har en forpligtelse – også økonomisk – overfor sin historie.

Vi står midt i en opbrudstid, ingen kender vejen forover, men så meget må dog vist være klart, at kampen mellem tyranni og demokrati ikke blot udkæmpes gennem varme eller kolde krige, at vi også er nødt til at vinde på den kulturfront, hvor vi i hvert fald ved, at den anden part gør en gigantisk indsats. Man bruger penge til andet end atomvåben hinsides den tragiske grænse tværs gennem Europa. Og historisk virke, historisk forskning er en del af denne kulturkamp.

Erik Arup

Af *Aksel E. Christensen*

Rent umiddelbart kan det virke overraskende, at man har ønsket en særlig omtale af Erik Arup i forbindelse med Dansk historisk Fællesforenings jubilæum. Arup var overhovedet ikke virksom ved foreningens stiftelse, og havde, såvidt jeg ved, heller ikke senere nogen tilknytning til den, i hvert fald ikke på en måde, der kunne foranledige omtale i Fællesforeningens snævre annaler. Det er altså Arups almindelige placering og virke indenfor dansk historisk videnskab, der forklarer valget.

Der kan da næppe heller herske tvivl om, at Arup indenfor det seneste halvsekel har været den centrale skikkelse i dansk historieforskning og -skrivning i samme grad, om end ikke på samme måde, som Poul Nørlund i forlængelse af M. Mackeprang har været det indenfor den historiske arkæologi. Dertil kommer, at Arup netop arbejdede indenfor felter og efter retningslinier, der måtte have en særlig interesse for centrale kredse indenfor Fællesforeningen. Samtidig med, at Mackeprang og Nørlund frigjorde Nationalmuseet fra det gamle bureaukratis snærende bånd og aristokratiske ophøjethed og ved en positiv indsats gjorde interessen for landets minder og folkets fortid levende i meget vide kredse, satte Arup i sin historieskrivning folket i centrum i stedet for riget; han skød manden ved ploven, i boden og på skibet ind ved siden af konger og bisper, generaler og ministre, ja, han gjorde dette arbejdende folk og deres samvirke i de små cirkler, i landsbyen og på tinge, til det faste grundlag, udgangspunktet, det bestemmende i Danmarkshistorien.

I nekrologerne over Arup efter hans død i 1951 blev der fra forskellig side givet indgående skildringer og vurderinger af ham som personlighed og historiker[1]. Jeg drister mig ikke til påny at give en almen karakteristik, som jeg frygter vil komme til at virke som en bleg gentagelse, men skal i stedet forsøge at fremdrage og opholde mig ved visse sider, som viser berøring og slægtskab med de formål og ideer, som har skabt Fællesforeningen og været bestemmende for dens virke.

1. C. O. Bøggild-Andersen, Oversigt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Virksomhed 1951-52 s. 1-18, Aksel E. Christensen, Københavns Universitets Festskrift, November 1952 s. 115-33 og Hist. Tdskr. 11. r. III s. 778-88; Laur. Weibull, Scandia XXI s. 230-38, m.fl.

For Arup, historikeren med den vide horisont og rationelle indstilling, skulle intet synes at stå fjernere end lokalhistorien. Og dog har han anbefalet at erstatte skolernes historieundervisning med en hjemstavnslære forbundet med en verdenslære. Denne programudtalelse var nok et resultat af teoretiske og praktiske overvejelser, men samtidig også et ægte udtryk for hans inderste personlighed. For der kan næppe herske tvivl om, at hjemstavnen og barndommens milieu har inspireret lægesønnen fra Slangerup stærkere end de fleste historikere og meget tidligt er blevet bestemmende for hans historiesyn. Faderens erhverv spores i den brede plads, han har givet sygdomme og lægekunst i sin historieskrivning, og en beundret veterinær-farbroder, der var tilsynsførende ved vor eksport af kød og kvæg, har sat sit stærke præg på hans interesse for og opfattelse af landbrugs- og handelshistorien, og yderligere har han selv gentagne gange understreget, hvor stimulerende det var for historikeren at være opvokset i Slangerup, den forhenværende købstad midt i en rig og driftig bondebygd under landbrugets revolutionerende omlægning i 1880erne. Det var derfor ikke af pietet, men i overensstemmelse med Arups egne ord og indstilling, at Slangerups lavssegl fik plads blandt illustrationerne i hans efterladte 3. bind af Danmarkshistorien.

Et enkelt lille hjemstavnsmotiv illustrerer stærkere end mange ord styrken i denne tidlige inspiration. Da Arup i sin bog fra 1941 om Viggo Hørup, hans barndoms helt og åndsfrænde, vil give udtryk for den begejstring, meddelelsen om, at Hørup kom med i ministeriet, fremkaldte, griber han tilbage til et naivt pietistisk epitafievers fra den fædrene kirke, som han citerer:

> I hannem bondestanden,
> så ædel er, så høj og fri,
> for Gud som nogen anden.[2]

Disse barndommens ord var for Arup blevet virkelighed ved Hørups ophøjelse. Der kan ikke være tale om en blot stilistisk-kunstnerisk udnyttelse af en tilfældig erindring, for dels virker verset temmelig tamt på læseren, og dels var det en genoptagelse af et oftere anvendt motiv. Så tidligt som i en lille artikel fra Illustreret Tidende i 1903 dvæler han ved de samme ord[3], og mange af hans elever vil sikkert kunne mindes, at han har citeret dem gentagne gange i de mellemliggende årtier.

Som historiker var Arup en udpræget ener, men i sin isolation – mere fra fagfæller end fra de praktiske erhvervs folk – var han i allerhøjeste grad i pagt med nye retninger, såvel indenfor det levende samfundsliv som indenfor faget. I 1931 – midt under kampen med sine kritikere – gav han overfor de studerende det smukkeste udtryk for, hvor nødvendigt

2. Erik Arup, Viggo Hørup (1941) s. 205 f.
3. Illustreret Tidende bd. 45 nr. 13.

det var for den udøvende historiker at være i besiddelse af menneskekundskab og samfølelse[4]. Han skrev bl.a.: »Kun den, som nærer dyb kærlighed til menneskene og dette jordeliv, kan gøre sig håb om for sine tilhørere at fremtolke sagte og rene genlyd af det mægtige kor af menneskeröster, der aldrig forstummer«. Ikke altid var han ganske vist selv i stand til at leve op til den nye tids krav. Han var en af de første herhjemme, der fremhævede, at fremtidens løsen var team-worket, men i praksis evnede han ikke samarbejdets kunst, hverken med jævnaldrende eller yngre fagfæller.

Derimod opponerede han fra første færd ikke mindre i gerning end i ord mod den forældede aristokratiske historiske videnskab. Han anså nok selve forskningen for en så vanskelig og specialiseret disciplin, at den ligeså lidt som naturvidenskaben kunne udøves af amatører, og at dens sproglige udtryk måtte være utilgængelig for alle andre end en lille flok specialister, men samtidig indskærpede han, at det ikke måtte glemmes, at historikerne havde en mission, der var rettet udad og havde bud til alle. Frigjort fra alle uvedkommende hensyn til magthavere og folkestemninger skulle historikeren »meddele sikker viden om fortiden« – også således, at ikke-fagmanden kunne tilegne sig den[5]. Derfor skrev han sin Danmarkshistorie og gav den den form, den fik.

Arups demokratiske syn på historieskrivningen gav sig også andet udtryk. Den skulle – som allerede anført – ikke være en kongernes og krigenes historie, men en folkets og arbejdets historie. Problemet om, hvor meget plads der skulle tildeles nederlagets mænd i forhold til sejrherrerne og i det hele taget den enkelte gruppe og retning, optog ham meget, således som man navnlig kan iagttage det ved hans puslespil med dispositionerne til Danmarkshistorien. I nogle forelæsninger, han holdt på Askov højskole i vinteren 1928-29[6], gav han en tilspidset demokratisk løsning af disse problemer ud fra parlamentariske grundprincipper efter forholdstalsmetoden. Modsat Ibsen gjorde han sin reverens for flertallet. Han hævdede, at den historiske fremstilling skulle anlægges således, at »flertallet altid får den største plads«; mindretallene skal ikke forstumme helt, men »kun komme i betragtning i forhold til deres styrke«. Straks efter tilføjer han dog et korrektiv – øjensynligt under hensyn til, at der ikke har rådet parlamentarisme til alle tider. Hans ord gjaldt ikke det absolutte flertal, men »flertallet af de politisk bestemmende« til hver sin tid. – Begrebet »politisk bestemmende« må her åbenbart tages i en meget vid betydning, for ellers ville det ikke blot komme i modstrid med hans egen praksis i Danmarkshistorien, hvor der også indrømmes de politisk umyndige klasser god plads, men også harmonere slet med den afsluttende konklusion:

4. Akademisk Tidende 1931 nr. 24.
5. Scandia XI (1938) s. 10.
6. Foredrag-manuskript i Arups arkiv (Kgl. Bibl.).

»Alle stemmer fra fortiden har ret til at komme til orde i historikerens fremstilling ... Fortiden er et stort hav af stemmer, som det er historikerens kunst at give hver sin vægt«.

Tilknyttet hertil fulgte så i Askov-forelæsningen en karakteristisk formulering, der fører over til en anden side af Arups moderne syn, nemlig hans vurdering af de forskellige kildegrupper, specielt indstillingen til sondringen mellem levning og beretning. Historikeren må gøre sig klart, hævdede Arup, at »det ikke altid er den, der tilfældigvis kommer til orde i en beretning, og som derfor skriger højest, der har et virkeligt krav på plads; oftest er det dem, der er gledet ud af livet uden en lyd, men efterladende sig en rigdom af handlinger, af kendsgerninger, som mest har krav på historikerens opmærksomhed«. For Arup var verden, og derfor også historien, noget mere og også noget andet end det, der opfattedes gennem de nærsynede skrivekyndiges briller. Det pulserende livs resultater vejede tungere til end teori og reflektion. Derfor standsede Arup i modsætning til den ældre kritiske skole ikke op ved den primære skriftlige kildes udsagn, der enten accepteres eller vrages, men anså det for historikerens opgave at bestemme den virkelighed, den repræsenterer, eller – som han selv udtrykte det – ud fra den primære kilde at »udsondre« de »kendsgerninger«, som den meddelte og at sammensætte disse kendsgerninger i en sammenhæng eller skildring.[7] Arup var her i overensstemmelse med samtidige franske teoretikeres nyskabende metodik, der siden har gået sin sejrsgang og er blevet nøjere udformet. Arup lagde dristigt disse principper til grund for sin Danmarkshistorie, og det er ikke mindst dette, der gør den til det centrale åndsværk indenfor hans generation af historikere.

Det er indlysende, at såvel metoden som resultaterne måtte fremkalde protest. Man forstod ham ikke, evnede det ikke og ønskede det måske heller ikke, og med sin knapt tilspidsede formulering af metoden og den elegante absolutte stil i meddelelsen af resultaterne havde Arup ikke lettet forståelsen, men selv bidraget til at gøre reaktionen voldsommere. Nu, en generation senere, kan man klarere se værkets fejl og mangler, ikke fordi vi betragter hans »digtning over kendsgerningerne« – ret forstået – som mindre videnskabelig, tværtimod vil vi snarere beklage, at han ikke har gennemført den konsekvent nok; men samtidig forstår man, hvor umulig en opgave det egentlig var for enkeltmand at gennemlyse det mægtige kildestof ud fra de nye synspunkter, og er fuld af undren over, i hvor høj grad det lykkedes.

Men hvad vil det egentlig sige at skrive historie ved »at digte over kendsgerningerne« – eller som man nu hellere vil udtrykke det: ved at afæske kilderne svar på vore spørgsmål om virkeligheden bag kilderne. Arups Danmarkshistorie rummer et utal af eksempler, enkle og kompli-

7. Jfr. mere udførligt Univ. Festskr. Nov. 1952 s. 120 og Hist. Tdskr. 11. r. III s. 782 f.

cerede, åbenlyse og kamouflerede. Et af de simpleste er hans hjulplovshypotese, hvor han forsøger at give en funktionel forklaring på landsbydannelsen ved at sætte den i årsagsforbindelse med hjulploven og det behov for samvirke, som dennes fremkomst måtte fremkalde. Teorien holdt ikke, navnlig fordi nyere arkæologiske resultater omstyrtede det kronologiske grundlag, men den havde skabt en frugtbar problemstilling, der viste vej til ny viden, der meget vel kan føre frem til en ny forklaring i slægt med Arups. I hvert fald er det videnskabeligt utilfredsstillende fortsat at have landsbyen som en isoleret og uforklaret kendsgerning.

Mere kompliceret og tilsløret er princippet anvendt ved skildringen af den ældste kristendom i Danmark, der er komponeret over helgenkalenderen og liturgien som det faste grundlag, mens udsagnene fra samtidige forfattere og senere tradition er skubbet i baggrunden. Resultatet var en stor gevinst, selv om det er beklageligt, at Poul Nørlunds arkæologiske og kunsthistoriske resultater kom for sent til, at de kunne medinddrages. Fra yngre perioder skal anføres den landvinding det var, at Arup foretrak at karakterisere en konges regering ud fra den vurdering, der indeholdtes i den følgende konges håndfæstning, frem for at skønne om sandheden bag tendentiøse vidnesbyrd fra samtiden eller nærmeste eftertid. – Når Arup alligevel så ofte giver sin opfattelse udtryk i ord fra beretninger eller andre skriftlige kilder, behøver det ingenlunde at stride imod hans grundprincip. Arups citater er ikke vilkårligt valgte, og de benyttes sjældent som autoriteter i sig selv, derimod hyppigt som relevante udtryk for opfattelser, han er nået til ad andre, ofte meget komplicerede veje, som det nu altfor sjældent er muligt at efterspore.

Det er ved denne konsekvente anvendelse af de mere konkrete og objektive kilder frem for beretninger og andre kilder med mere subjektive og generelle udsagn, at Arups forskning viser sit slægtskab med lokalhistorien, der jo netop for det snævre område – vel nok mere af nød end af tilbøjelighed – arbejder med det konkrete stof, hvis mosaik den sammenstiller til et billede af gårdens, landsbyens, sognets eller købstadens skæbne gennem tiderne. Men Arup tog endnu et skridt videre mod det lokale og individuelle. Han foretrak at uddrage eller indeslutte det almene billede ved dybtgående analyse af konkrete eksempler eller omvendt at konkretisere det generelle i typiske eksempler.

Allerede hans disputats om kommissionshandelens historie er et udmærket eksempel, måske det ypperste, på hans evne til at drage vidtrækkende konsekvenser af konkrete eksempler, for ikke alene kunne han ved sin analyse af enkelte købmandsbøger eller handelshuses arkiver vise, at virkeligheden havde formet sig ganske anderledes end det billede, man havde deduceret ud fra love og forskrifter, men han dokumenterede også, at det var selve handelslivets udformning, der havde dikteret forskelle og ændringer i de enkelte landes handelslovgivning, ikke omvendt.

Hertil kan føjes mange eksempler fra Danmarkshistorien. Han vurderer Sorø Gavebogs vidnesbyrd om Absalons godstransaktioner højere til forståelse af den fornemme og virksomme prælats personlighed end Saxos forherligende omtale af sin patron. Arups resultat er vel nok ensidigt, men det indeholder et uomtvisteligt korrektiv. Karakteristisk er skildringen af det 16. århundredes agrarsamfund. Grundlaget er her konfrontationen af nogle få bondeskifter med herremændenes prægtige renæssanceborge, betragtet i perspektiv af den europæiske prisstigning. Skiftebrevet som grundlag for en vurdering af bondens vilkår måtte synes ham solidere end en pejling efter sandheden i det store kor af blandede røster, hvor bondens egen stemme alene hørtes i ynkelige klager og bønskrifter. En senere forskning rokkede ved skiftets evne til at spejle virkeligheden, og i konsekvens heraf erklærede Arup da i afsnittet om bonden på Christian IV.s tid, at det derfor var »aldeles umuligt at fremsætte nogen mening« – underforstået begrundet mening – om bøndernes faktiske økonomiske vilkår.[8] De siden udgivne tingbøger kan nu for Christian IV.s tid dokumentere en virkelighed, der ligger Arups oprindelige vurdering af forholdene under forgængeren meget nær.

Det mest talende vidnesbyrd om den vægt, som Arup tillagde det konkrete lokale eksempel giver netop kapitlerne om landbruget under Christian IV i det efterladte bind 3. Her kasserede han hele den renskrevne tekst, da dr. Hans Fussings undersøgelse af godsdriften på Chr. Rantzaus Gessingholm fremkom, og hele fremstillingen omformedes nu radikalt fra grunden af, idet forholdene på dette jyske gods længst muligt lagdes til grund.

Ved at gøre bonden og bondens arbejde til det grundlæggende tema i sin Danmarkshistorie nærmede Arup sig også indholdsmæssigt lokalhistorien. Arup motiverede sit valg med, at bondens trivsel var bestemmende for landets trivsel og dermed for dets politik, men det har sin rod i de personlige indtryk fra Venstres grundlovskamp og landbrugets produktionsomlægning i hans barndom og ungdom. Det skulle være hans opgave indenfor historisk forskning at gennemføre det samme demokratiske systemskifte, som havde været målet for Hørups politiske kamp. Arup betroede tidligt sin hensigt til professor J. A. Fridericia, hans gamle lærer og nære ven, og i 1916 proklamerede han den på tryk: »Vort fædrelands historie er i sin inderste grund det danske landbrugs historie, næsten al den politik, der har været her i landet fra de ældste tider til dagen i dag har sine rødder i den danske jord. Danmarks arbejde og politik er ... skabt af danske landsbybønder og danske herremænd«. Men da det ikke er dem, der har skrevet vor historie, er resultatet blevet, »at de almindelige forestillinger om Danmarks historie er så milevidt fjernet fra det, der er

8. Danmarks Historie III s. 80.

det virkelige grundlag for dansk arbejde, så ganske uden forståelse for det, der til alle tider har været det bevægende i dansk politik.«[9]

Det var denne mangel, Arup ville overvinde, men han indså meget vel at opgaven var vanskelig, ikke blot fordi, som hans erfarne professor advarende havde betroet ham, de nødvendige forarbejder manglede, men også fordi det skortede ham selv på nødvendig teknisk indsigt. Derfor besluttede han sig til at anmode om bistand udefra. I et foredrag om Det ældste danske Landbrug appellerede han direkte til Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs medlemmer. Her nævnte han med anerkendelse enkelte lokalhistorikeres arbejder, men de nye »dybtgående detailstudier« i godsarkiverne skulle ikke udføres af lokalhistoriske amatører, men overlades til faghistorikere med teknisk bistand af landbrugsvidenskabens specialister. Under henvisning til samarbejdet for forhistoriens vedkommende mellem Nationalmuseet og Oldskriftselskabet som det store forbillede sluttede Arup sit foredrag: »På landbrugshistoriens område bør historieforskning og landbrugsteknisk indsigt arbejde hånd i hånd, historikere og landbrugskandidater burde samarbejde. Måtte danske godsarkiver blive stillet til rådighed for sådanne forstående og fælles efterforskninger, måtte det danske Landhusholdningsselskab se det som en af sine opgaver at støtte de grundlæggende forskninger i dansk landbrugshistorie, uden hvilke vort fælles fædrelands historie aldrig kan tilfredsstillende fremstilles«.[10]

Trods præsidentens smukke ord om, at en nærmere forbindelse med historikerne netop lå i selskabets ønsker og interesser, blev Arups appel uden resultat. Landbrugets mænd har altid været for snævert knyttet til det aktuelle og praktiske til at ofre arbejde og midler på udforskningen af deres erhvervs fortid, og i landbrugslandet Danmark foretrækker man stadig på Veterinær- og Landbohøjskolen at lade landbrugshistorien doceres af mænd, der hverken har forudsætning eller interesse for primær forskning. Derfor måtte Arup gennemføre sit værk uden den bistand, han bad om.

Arups personlige kontakt med de historisk interesserede uden for fagmændenes kreds var ringe. Alligevel blev han bannerføreren for det demokratiske gennembrud indenfor historien, direkte ved at skrive sin Danmarkshistorie med folkets gerning som rygrad, indirekte ved at han udtalte forståelse af, hvor vigtig den konkrete lokalhistoriske undersøgelse er for faghistorikerens syntese, om end han ud fra hele sin indstilling måtte tvivle på, at amatørens arbejde kunne blive så stringent, at det kunne anvendes af fagmanden. Han anlagde bevidst sin Danmarkshistories form ud fra den hensigt, at det folkelige syn på historien skulle trænge

9. Tidsskrift for Landøkonomi 1916 s. 436.
10. Ibid. s. 437.

ud til hele folket; derimod forstod han ikke, at en stimulans til aktivt medarbejderskab indenfor den livsnære detalje var et fuldt så vigtigt middel til at fremme historisk forståelse i vide kredse. Men også på dette felt øvede han indirekte en stor indsats, nemlig gennem sine elever. Det var ikke uden inspiration fra Arups indstilling, at Albert Olsen forsøgte et initiativ ved oprettelse af et Lokalhistorisk Institut, der dels skulle søge lokale forskninger gennemført på specielle områder som byggestene til en rigshistorisk fremstilling og dels tjene som konsulent for lokalhistoriens amatører. Det er heller ikke tilfældigt, at så mange af Arups elever har disputeret på landbohistoriske emner eller på anden måde forsket indenfor den konkrete landbrugshistorie og siden sluttet sig sammen i et specielt udvalg til udgivelse af centrale kilder indenfor denne så længe forsømte side af historien. Og hvem andre end Arups elever sidder nu indenfor Dansk historisk Fællesforening som faghistoriens kontaktmænd til amatørerne.

Poul Nørlund

Af *Roar Skovmand*

Det var i besættelsestiden Poul Nørlund blev formand for Dansk historisk Fællesforening (1941-50). I modsætning til sin forgænger, Knud Fabricius, havde han ikke tjent sig op fra geleddet indenfor denne forening, var vel knap nok kommet til dens møder og kendte ikke dens »repræsentanter« videre godt. Men det var ikke blot »situationen«, der kaldte på ham og lokkede et varmt og bekræftende blik frem i hans ansigt, da han, efter en længere drøftelse, blev nødet med et »Vil De ikke nok?« Situationen kaldte ellers stærkt i de år, hvor det danske folk måtte rykke tættere sammen end i fredstid. »Selv uden våben er vi et folk på vagt, vågende over vor arv fra fortiden, vort særpræg, vor eksistens.« Disse ord hentet fra Nørlunds og Brøndsteds »Seks Tværsnit af Danmarks Historie«, der kom 1941, afspejler situationen, just det år, da Nørlund blev formand for Dansk historisk Fællesforening.

Men der var nok dybere bevæggrunde end situationens. For dem, der ikke kendte Nørlund på nært hold, kunne han godt synes noget utilgængelig trods sit imødekommende væsen; en af hans Sorø-kammerater, Johannes Brøndsted, har sagt: »På os mindre drenge virkede han fjernt og fornemt, med sin rene Apolloprofil og sit lidt reserverte væsen«, og således kunne han også i sin modne alder virke på voksne. Men det betød ikke, at Nørlund hørte til den type af Nationalmuseets mænd, for hvem Nationalmuseet var sig selv nok. Han så dets og sit virke i en stor sammenhæng.

Dengang første bind af Arups Danmarkshistorie fremkom, hilste han dette værk velkommen, også fordi »der trængtes til en eller anden glansfuld bedrift, som kunne minde både offentligheden og historikerne selv om, at de ikke blot er fagvidenskabsmænd, men indtager eller bør indtage en plads i nationens åndelige liv«. Er der ikke i disse ord noget der minder om Herluf Trolles berømte ord til dr. Niels Hemmingsen: »Vide I, hvorfor vi hedde herremænd, hvi vi bære guldkæder ... Derfor have vi denne ære for andre, at når vor konning og herre, land og rige have det behov, da skulle vi rigens fjender afværge ... at vore undersåtter må bo og være udi fred og rolighed. Jo ville vi have det søde, så må vi og have det sure med.«

Disse ord holdt Nørlund af at citere, og han understregede, at der ikke blot lå selvfølelse og standsfølelse og en portion hovmod bag dem, men også ansvarsfølelse: at de mænd, der sagde sådan, ved deres personlige indsats hævdede Danmark for danske. En sådan personlig indsats betragtede Poul Nørlund som en selvfølgelig pligt, han ikke kunne afvise.

Nu hørte stillingen som formand for den fredelige historiske fællesforening naturligvis ikke til de udsatte, men det var dog en byrde at lægge til det i forvejen tyngende hverv: at have ansvaret for under krigsforhold at bevare nationens største synlige skatte fra fortiden. Måske følte Nationalmuseets direktør dog den opfordring, der kom til ham, som et håndslag fra alle historisk indstillede i landet og som en tak for den indsats, han havde gjort for at bringe Nationalmuseet, hvis nye bygninger var indviet tre år tidligere, i nær kontakt med folket og dets skoler. Allerede Nørlunds forgænger, M. Mackeprang, havde forberedt denne indsats, men for Nørlund var museets folkelige opgave en virkelig kongstanke. Det lå derfor så nær for ham at knytte forbindelse med Dansk historisk Fællesforening og samtidig med de mange egnsmuseer, der var repræsenteret i Dansk kulturhistorisk Museumsforening.

I Nørlunds yngre år var hans hovedinteresse verdenshistorien. Efter sin magisterkonferens opholdt han sig længere tid i udlandet, og hans disputats samlede sig om det romerske slavesamfunds afvikling. Men det var, som han selv har sagt det, svært at føre disse studier videre i Danmark, fordi kilderne ofte måtte søges i udlandet, og fordi man var alene her og ikke havde nogen at diskutere spørgsmålene med. Da Nørlund søgte tilknytning til Nationalmuseet, kunne man have ventet, at hans speciale blev den romerske jernalder, men det er forståeligt, at Sophus Müllers håndfaste regime i oldtidsafdelingen ikke kunne tiltrække ham, og at han foretrak arbejdet i middelalderafdelingen, hvor der snart opstod et hengivenhedsforhold mellem Nørlund og den ældre leder af afdelingen, direktør M. Mackeprang, et forhold, som tjente dem begge til ære og museet til gavn.

Fra nu af blev Poul Nørlunds indsats rettet mod hjemlige mål, men han bevarede sin europæiske synsvidde og betragtede de mindste enkeltheder i europæisk sammenhæng. Den mest afsides af alle Danmarks egne, »De gamle nordbobygder ved Verdens ende«, drog han frem i lyset, da han reddede nordbokirkegården ved Ikigait i Vestgrønland i 1921. Havets grådige bølger var i færd med at slikke den bort, nu og da var rester fra den sendt til Nationalmuseet i København, men da Nørlund i 1921 begyndte en systematisk udgravning af det, der var tilbage, viste det sig, at de døde nordboer for fire-fem hundrede år siden var begravet i deres dagligdragter. I den frosne jord havde klæderne holdt sig til vore dage. Dragtmoderne var lige så franskprægede som i senere tider; ved hjælp af sammenlignende dragtstudier kunne fundene dateres. Det kunne heraf

ses, at nordboerne i Grønland havde holdt stand overfor eskimoerne længere, end man før havde troet muligt. Ekspeditionen hjembragte til Nationalmuseet den største og mærkeligste samling hverdagsdragter, der findes i Vesteuropa fra middelalderen. Nørlunds beretning om dette fund på engelsk i Meddelelser om Grønland er på een gang lokalhistorie og verdenshistorie; hans senere sammenfattende skildring af de gamle nordbobygder, der blev udgivet af Selskabet til folkeoplysnings fremme, opnåede da også at udkomme både på dansk, engelsk, tysk og grønlandsk.

I den fortegnelse over Nørlunds skriftlige arbejder, som hans hustru har udgivet efter hans død (i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1951), er hans bøger, afhandlinger og småartikler om Grønland den største gruppe, men nr. 2 er hans egen hjemstavn. På den tid, da jeg var hans medhjælper, havde han påtaget sig den pædagogiske opgave at skrive om »Midtsjællands historie« til en serie, som Hirschsprungs forlag udgav under titlen »Min Hjemstavn«. Da jeg havde påtaget mig en lignende opgave for Nordslesvigs vedkommende, spurgte jeg ham, hvordan han greb det an. »Jo,« svarede han, »vi tog telefonbogen og slog op på kortet over de sjællandske telefoncentraler, og så slog vi en cirkel omkring det område, der hørte sammen!« Det var jo et overraskende moderne og praktisk udgangspunkt! Når han sagde »vi«, var det ikke pluralis majestatis. Nørlund var vel ikke i tvivl om værdien af egen arbejdsindsats – den følte han som det betroede pund, der skulle udnyttes – men han forstod i en sjælden grad samarbejdets nødvendighed; han hørte til dem, der hellere gav sine medarbejdere for megen end for lidt ære; i hans bog om nordbobygderne står der ikke noget om, hvor afgørende hans egen andel har været i udforskningen af nordbokolonierne, men det fremgår tydeligt, at han har forstået at få medarbejderne inddraget deri, ikke mindst dem, der repræsenterede sagkundskaben indenfor den historiske arkæologis hjælpevidenskaber: arkitektur, anthropologi, botanik o.s.v. Men når han med telefonbogen som udgangspunkt gik i gang med en skildring af Midtsjælland, var arbejdskredsen, som han støttede sig til, sikkert at finde indenfor hans egen nærmeste familie. Den faglige snæverhed lå Nørlund fjernt; indenfor sin familie havde han berøring med landets førende videnskabsmænd på andre felter, – det er tilstrækkeligt at minde om, at en broder hedder Niels Erik Nørlund, en svoger Niels Bohr, og at hans hustru er en datter af Niels Møller, digteren og litteraturhistorikeren.

Der er ingen tvivl om, at barndommens hjemegn, Slagelse, hvor faderen var apoteker, og Sorø, hvorfra han selv blev student, har næret hans historiske sans. Sorø Kloster og dets gods, Jorddrotter fra Valdemarstiden, Knud Lavard og Erik Plovpenning i Ringsted Kirke blev centrale emner for Poul Nørlund, og selv om han i mange henseender beundrede Erik Arups originale dristighed, kunne han ikke skjule sin forargelse, ja harme over den medfart, han gav Hvideslægtens ypperste repræsentanter,

Absalon og Saxo. Nørlund kunne bifalde Arups grundtanke, at den væsentlige historie ikke var kongernes og krigenes, men ikke »hans ringe modstandskraft overfor sine egne indfald« og hans noget vilkårlige omvurdering af Absalons indsats. »Hans historiske indsats var jo netop at samle kræfterne her i Danmark, han bøjede sine standsfæller, verdslige og gejstlige, men først og fremmest de sjællandske høvdinge, ind under kongens vilje, og således skabtes Valdemarernes stærke kongedømme, der bragte fred indadtil og udadtil.« Havde Absalon fulgt Eskils europæiske linje, ville følgen være blevet en opslidende kamp mellem konge og kirke.

Lokalhistorisk følte Nørlund sig stærkest draget af Midtsjælland, og han foretog gravninger både på Antvorskov og Pedersborg, men hans største bedrift var opdagelsen af Trelleborg. »Hvo intet vover, intet vinder,« sagde han til en af sine yngre medarbejdere, da han havde begyndt udgravningen af vikingelejren Trelleborg ved Slagelse. Her lå en i tidligere tid delvis overpløjet ringvold, som ingen rigtigt vidste noget om; kun et sagn fortalte, at her havde stået en borg med fire jernporte. Foretagsomme folk havde fundet ud af, at pladsen indenfor volden var velegnet til motorløb, så kunne tilskuerne stå på volden og kigge. En sådan anvendelse af stedet kunne Nationalmuseet dog hindre, eftersom volden var fredet og der ifølge deklarationen skulle være fri adgang til den. Nørlund mente, at det ikke var nok at stoppe misbrug, men at en undersøgelse måtte foretages for at se, om stedet rummede historiske værdier.

Det viste sig ved den første prøvegravning i 1934, at pladsen indenfor volden var fuld af stolpehuller efter gamle bygninger. Der havde stået store ellipseformede huse på pladsen. Da det første hus var påvist, lykkedes det Poul Nørlund at få Carlsbergfondet til at bekoste fortsatte udgravninger. En morgen i efteråret 1935 kom Nørlund hen til de »huller« en af hans medarbejdere gravede i, og strålende af opdagerglæde fortalte han: »I nat gik det op for mig, at her uden tvivl er tale om et regelmæssigt anlæg med fire karreer symmetrisk anlagt indenfor en ringvold med fire porte. Nu gælder det at undersøge om denne arbejdshypotese holder stik!« Det blev en travl dag. »Her skal der være et hjørne!« Der var et hjørne. »Her skal der være en port!« Der var en port, og ved det yderste porthul fandt man senere portnøglen! Ved et måltidsrast i den nærliggende bondegård sagde Nørlund: »Vi kommer nu til at revidere vore forestillinger om vikingerne!« Det måtte erkendes, at de mænd, der kunne anlægge et værk som Trelleborg, måtte være i besiddelse af usædvanlige organisatoriske og administrative evner. Så forstod man også bedre, at danskerne på den tid kunne erobre kongeriger. Nørlunds beskedenhed gjaldt kun ham selv, ikke sagen. Da en stedlig bladredaktør kom ud for at kigge på udgravningen og rystede på hovedet over, hvor lidt der var at se, sagde Nørlund med eftertryk: »Det vil jeg sige Dem, det her er en europæisk sensation!« At en tilskuer uden særlige forudsætninger kunne

have svært ved at se »sensationen«, kan man undres over i dag, hvor Trelleborg er »udstillet«, rekonstrueret og tydeliggjort, så hvert skolebarn kan forstå, det er en mærkværdighed. Men dengang så man jo ikke andet end nogle huller i jorden, og man var ikke vant til at betragte sporene efter bygninger som noget lige så værdifuldt som de fuldt bevarede levninger fra fortiden. Det var omtrent på samme tid, at man i en kæmpehøj ved Ladby Nor afdækkede sporene efter et vikingeskib; Ladbyskibet tager sig ikke ud som de velbevarede norske vikingeskibe fra Gokstad og Oseberg, men fra et videnskabeligt synspunkt er det lige så sensationelt.

Trelleborgundersøgelsen har ligesom nordboudgravningerne i Grønland lokalhistorisk karakter og samtidig verdenshistorisk perspektiv; siden har man fundet tre lignende borge i Danmark, men endnu ingen mage til i udlandet; også det hører med til Danmarks placering i europæisk sammenhæng.

Men Nørlunds lokalhistoriske undersøgelser var ikke begrænset til udgravninger. Nogle af hans vægtigste undersøgelser er dem, der danner baggrund for hans lødige monografier over gyldne altre og romanske kalkmalerier (den sidste sammen med Egmont Lind). De lokale brændpunkter er her Hvideslægtens Midtsjælland og det gamle kongesæde Jelling og Ribe i Jylland, men også her sættes enkelthederne ind i deres største sammenhæng.

Poul Nørlund har ikke som Erik Arup efterladt sig en samlet skildring af middelalderens danske historie. Hans styrke var enkeltundersøgelserne med de vide udsigter. Men han værdsatte det store historieværk, som en Arup eller en Troels-Lund kunne skabe det. Derimod foragtede han sammenskudsværker af typen Schultz Danmarkshistorie eller Gyldendals Verdenshistorie. »Jeg har altid vist mig sur og tvær overfor den slags værker,« sagde han, når han blev spurgt om, hvorfor han ikke var med til at løse opgaver af denne art. »Det er en misforståelse af læseverdenens behov,« hævdede han. Og deri havde han nok ret.

Det var udfra sin kærlighed til de enkelte mindesmærker og de lokale emner, at Nørlund følte sig tiltrukket af den kreds og de arbejdsopgaver, han mødte i Dansk historisk Fællesforening.

Blandt de opgaver han støttede virksomt, var tilrettelæggelsen af den stort anlagte »Håndbog for danske Lokalhistorikere«, der dog først kom efter hans død. Han var altid lykkelig, når han mødte initiativ og arbejdsvilje hos sine unge medarbejdere, hvad enten det var i Nationalmuseet eller indenfor Fællesforeningens rammer, og hans hjælpsomhed kendte ingen grænser. Han gav sjælden udtryk for, at han stillede store krav til dem, ligesom han gjorde det til sig selv, men det lå i luften. Hans første skriftlige arbejde var en artikel, han som gymnasiast skrev til Nationaltidende, en protest mod pressens overlegne skriverier om Henrik Ibsen ved hans død i 1906. Lad os lære af Ibsen, hvor han er helest, skrev han

her: Lad ingen modstand udefra knække vort mod; det gælder om at skabe en hel, målbevidst produktion og bevare sin person utilsmudset og hel. Poul Nørlund udførte sin gerning som videnskabsmand og som administrator »så fuldt og helt«, at hans elever stillede større krav til sig selv, og dog nøjedes de ikke med at ære deres lærer og mester; de holdt først og sidst af mennesket Poul Nørlund. På samme måde vandt han den kreds af mennesker, der samledes ved Fællesforeningens årsmøder. Under krigen var det tit svært at gennemføre disse møder, men ingen, der var med, glemmer den dag i eftersommeren 1944, da formanden Poul Nørlund tolkede glæden over, at vi nu kunne mødes som landsmænd uden at slå øjnene ned, fordi vi havde oplevet dage, hvor vi ikke havde bøjet knæ for overmagten, men fulgt vort eget bestik.

Det var den samme uforfærdede ånd, som havde givet sig udtryk i Poul Nørlunds første offentlige indlæg, og denne ånd var hans adelsmærke.

INDHOLD

Knud Fabricius: Dansk Historisk Fællesforenings Grundlæggelse. Nogle erindringer af Fællesforeningens første sekretær 361

Johan Hvidtfeldt: Dansk Historisk Fællesforening og det historiske arbejde gennem et halvt århundrede 371

Aksel E. Christensen: Erik Arup 381

Roar Skovmand: Poul Nørlund 389

DIS-Danmark
1 2 3 5 3 6